

Beszéd a *Határtalan történet* idővonal 1985-ös kövének avatásán, 2026. május

„Mint valami röpülésébe felejtkezett, törékeny, ritka lepke egy égő erdőben...”

Tisztelt Nobel-díjas Honfitársam, tisztelt Elnök Úr, Főtitkárhelyettes Asszony, kedves Kutatótársak, Hölgyeim és Uraim!

Egy évvel ezelőtt avattuk fel a *Határtalan történet* című köztéri alkotást, amely egy 1825-től 2026-ig terjedő „idővonalként” megörökíti a magyar tudomány és kultúra elmúlt 200 évének – Akadémiánkhoz köthető – jelentős eseményeit és fontosabb szereplőit. 200 évét, mert tavaly volt 200 éve, hogy Széchenyi István megtette felajánlását egy magyar tudós társaság létrehozására. Tudósok és művészek nevei sorakoznak a tardosi nemes mészkő lapokon, nevek, amelyek mögött emberi sorsok vannak, amelyeket megismerhetünk az épület két szélén álló réztáblán lévő QR-kóddal is elérhető honlapon. Tudomány és művészet kapcsolatáról, a kultúra egységéről számos kiváló elme és jó szándékú laikus megosztotta már a gondolatait, most, a köveken végigtekintve, a tudósok és a művészek egy meghatározó, közös jellemzőjét szeretném kiemelni.

A hiteles tudóst és a művészt egyaránt az autonómia jellemzi: a kritikus gondolkodás, a kíváncsiság, az igazság keresése, hogy nem akar megfelelni sem társadalmi, pláne nem politikai elvárásoknak. Ez számos esetben konfliktusok forrása lehet. Darwint, akit Akadémiánk 1872-ben – mai szóval – tiszteleti tagjává választott, számos támadás érte már életében is, és 1925-ben Tennessee államban törvény tiltotta az evolúciós elmélet tanítását mind a középiskolákban, mind pedig az egyetemeken. 2024-es Nobel-díjasunk, Karikó Katalin eredményeit is jó néhány méltatlan támadás érte az elmúlt években. A tudós nem képviselhet mást, mint amit legjobb tudása szerint igaznak vél. Számos költőnket és írókat bélyegezték nemzetgyalázonak, istenkáromlónak vagy hazaárulónak, Ady Endrétől Babits Mihályig, József Attilától Krasznahorkai Lászlóig. Nincs új a nap alatt. Íróink, költőink nem szorulnak védelemre, védi őket életművük, intelemként mégis álljanak itt Széchenyi 1842-ben *A Magyar Akadémia körül* című beszédében megfogalmazott gondolatai:

„A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem érényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány

ily külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert éppen nincs más tulajdona, és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanússá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipátiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebellet, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolják vérükhöz.”

Az íróknak és tudósoknak erkölcsi kötelessége, hogy egyes társadalmi kérdésekben véleményt nyilvánítsanak, hisz Akadémiánk tagja, Babits Mihály szavaival: „vétkesek közt cinkos aki néma”. Szót emelni. Mottóul Krasznahorkai egy sorát idéztem: „*Mint valami röpködésbe felejtkezett, törékeny, ritka lepke egy égő erdőben...*” Az Akadémia számos kérdésben megszólalt korábban és az elmúlt évtizedben is: a CEU elüldözésétől a pedagógusbérek méltatlan alacsony voltáig, az egyetemek átalakításától az emberi faj fogalmáig, az OTKA döntési sorrendjébe való beavatkozástól a tudományos teljesítmény helyes méréséig, az akkumulátorgyárak létesítésének jelentős kockázatától a bölcsészet- és társadalomtudományi intézetek leválasztásáig. Kár, hogy javaslatainkat ritkán fogadták meg, de örülünk annak, hogy felmérésünk szerint a megszólalásokat a kutatói közösség támogatta, és annak is, hogy az Akadémiát ért számos támadás ellenére, egy 2026-os közvélemény-kutatás szerint a társadalom változatlanul az MTA-t tekinti hazánk leghitelesebb intézményének.

Itt áll most kissé zavartan egy új kő avatásán az Akadémia mérnök foglalkozású főtitkára, aki laikusként olvasva Nobel-díjas íróknak könyveit újra és újra megszólítva érzi magát, vagy inkább felszólítva, hogy ellentmondjon, hogy vitatkozzon, hogy ne hagyja magát meggyőzni, ne hagyja magát világlátásától eltántorítani.

„Amit árultam, a reményt, kifogyott, nincs több, elkelt” – írja egy helyen Krasznahorkai, egyik könyvének mottója pedig az: „A remény hiba.”

Az idővonal, amelyen az első 200 követ szándékunk szerint számos további követi majd, számomra a reményről szól; az 1831-es kő tartalmazza az Akadémia jelmondatát: „Borúra derű”, amely nem értelmezhető másként, mint a remény akarásaként; és az, hogy egy évvel az avatás után, egy új Nobel-díjast köszönhetünk, aki társult intézményünk, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja, azt mutatja, hogy méltán reménykedhetünk a 200 kő jövőbeni kiegészítésében is.

És reményre ad okot, hogy az idővonal felvállalja, hogy miközben sok mindenre örömmel emlékezünk, és büszkék vagyunk új Nobel-díjasunkra, szembenézünk azzal is, hogy mi minden kapcsán hallgattunk, amikor szólni kellett volna. Ezekről is számot adnak a kövek: az alapszabályba való császári beavatkozásról még Széchenyi életében (1858), a politikai okokból kizárt akademikusokról (1920), a zsidó származásuk miatt üldözött magyar tudósokról (1944), a kommunista átszervezés miatt tagságuktól megfosztott akademikusokról (1949). Az idővonal egyszerre lehet forrása a büszkeségnek, a szembenézésnek és a bocsánatkérésnek is.

Tudósként nagyon megérintettek Nobel-díjasunk, pontosabban a regénybeli Krasznahorkai László szavai, idézem:

„egyáltalán nem írok már több könyvet, még egy könyvet, uramisten, nem, ettől mindig félttem, hogy a tehetség rövidebb ideig tart, mint az élet, és ha eljön az idő, és felismerem, hogy abba kell hagyni, akkor mégsem bírom majd abbahagyni (...)”

Szembenezés: mindnyájan küzdünk azzal, hogy „*a tehetség rövidebb ideig tart, mint az élet*”, de mégis, végignézve a *Határtalan történet* 200 kövén, a mondat fájdalmas igazsága mellett újra a remény jut eszembe: a jelenlegi akademikusok helyébe lépnek a ma fiatal kutatói, akik bátran mernek új utakat keresni és velünk egyet nem érteni.

Engedjenek meg még egy idézetet Krasznahorkai *Herscht 07769* című regényéből, amely mint látni fogjuk, kapcsolódik a Bibó Istvánnak emléket állító tardosi mészkö laphoz:

„...ez már csak ilyen mindenütt, ne gondold, hogy ez a mi kanai [azaz helyi] specialitásunk, itt is, mint mindenhol, az emberek félnek, és olyan könnyen a hatása alá kerülnek a mendemondáknak, ezért én nem ítélném el az embereket, te se vedd magadra, ez a természetes, hisz itt mindenkinek van elég oka a félelemre, hát nem?, hát micsoda szörnyűségek közt kell élnünk hirtelen?, nincs igazam?”

Egy évvel ezelőtt felidéztem Bibó Istvánnak, Akadémiánk tagjának, a Nagy Imre kormány miniszterének közismert, 1946-ban papírra vetett gondolatait arról, hogy mit is gondol a demokráciáról és a félelemről. Számomra fontos kiegészítése ez a Krasznahorkai-idézetnek:

„Abban a görcsös félelmi állapotban, mely elhiszi, hogy a szabadság előrehaladása veszélyezteti a nemzet ügyét, nem lehet élni a demokrácia javaival. Demokratának lenni mindeneelőtt annyit tesz, mint nem félni: nem félni a más véleményűektől, a más nyelvűektől, a más fajúaktól, a forradalomtól, az összeesküvésektől, az ellenség ismeretlen gonosz szándékaitól, az ellenséges propagandától, [...] Közép- és Kelet-Európa országai azért féltek, mert nem voltak kész, érett demokráciák, s minthogy féltek, nem is tudtak azokká válni.”

Elmondtam, hogy mit gondolok autonómiáról, a tudósok és művészek méltóságáról, a félelemről és igen, a reményről is. Itt álunk az idővonal 1985-ös kövénél, amely emléket állít annak, hogy megjelent Nobel-díjas írónk első regénye, a *Sátántangó*. Hadd zárjam beszédemet Irimiás, az etikátlan álpróféta szavaival. Aljas szándékkal elmondott mondatok, amelyek mégis igazságot is hordoznak. *Talán éppen a részigazság az álpróféták tanításának aggasztó sajátja*. Mondandója sokaknak szólhat. Idézem:

„mennyi sistergő ötlet, mennyi remekbe szabott terv várt megvalósításra, mennyi nekibuzdulás volt magukban, és akkor most mégis itt kell találnom mindannyiukat, pontosan ugyanolyan állapotban, már megbocsássanak a szóért!, legatyásodva és eltompulva, hölgyeim és uraim! Hát mi történt?... Mi lett ezekkel a tervekkel, ezekkel a sistergő ötletekkel?!”

Borúra derű! Köszönöm, hogy meghallgattak.